

2. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960-1980 роках [Електронний ресурс] / Г. Касьянов. – К: Либідь 1995. – 224 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://together.lviv.ua/index.php?id=959>.

3. Маринович М. Україна – дорога через пустелю / М. Маринович. – Харків: ФОРМ, 1993. – 192 с.

4. Танцюра В.І. Політична історія України / В.І. Танцюра. – К.: Либідь, 2001. – 320 с.

**Марочканич М.**

(наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.)  
студент IV курсу історичного факультету  
Полтавського національного педагогічного  
університету імені В.Г. Короленка

## **ДИСИДЕНСТВО ЯК ПРОЯВ ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ В УКРАЇНІ В 1970-1980 РР.**

Важливе значення для становлення України як правової держави та формування демократичного суспільства лежать у площині цивілізованих відносин влади та опозиції, що є притаманним багатьом розвинутих західних країн. Тому, прагнучи вийти на новий рівень стосунків з розвинутими європейськими країнами, Україна повинна налагодити відповідні демократичні форми спілкування між громадянами та владними структурами всередині держави. Цьому сприятиме вивчення дисиденства як прояву правозахисного руху в Україні в 1970-1980-х рр., оскільки аналіз набутого досвіду боротьби громадян за свої права дасть можливість прогнозування та моделювання історичного майбутнього України.

Незгодні з суспільно-політичним устроєм тієї чи іншої держави були завжди. Були вони всередині країни і за її межами. Їхня незгода виражалася різноманітними формами - від критики до насильницького повалення влади. Так і в 60-70-х роках у Радянському Союзі виникло примітне явище, коли політику уряду стала відкрито критикувати невелика, але дедалі більша кількість людей, яких звичайно називали дисидентами й які вимагали ширших громадянських, релігійних і національних прав [2, с.132].

На думку дослідника О. Бажана, поширення дисиденства в 1970-1980-х рр., розповсюдження опозиційних настроїв серед різних верств населення України стало своєрідною реакцією на згорання процесу десталінізації радянського суспільства, бездержавний статус України, утиски національного, культурного, духовного життя, серйозні порушення конституційних норм щодо свободи совісті і віросповідань, прорахунки в галузі соціально-економічної політики КПРС [1, с.30].

Як слушно зауважила І. Кривдіна, аналіз передумов виникнення правозахисного руху як одного з напрямів дисиденства, приводить до висновку, що вони визначалися станом України як в межах радянської держави, так і були зумовлені розвитком міжнародної політичної думки у напрямку визнання та захисту прав людини [3, с.18].

Найбільш яскравим проявом правозахисних тенденцій в розвитку українського суспільства в 1970-1980-х рр. став Гельсінський рух. Суб'єктивним фактором виникнення цієї течії слід вважати прийняття в 1975 р. Заключного Акта Гельсінської наради з питань безпеки та співробітництва в Європі, що стало поштовхом для активізації роботи в напрямку захисту основних прав та свобод людини в світі. Таким чином, інакомисляча інтелігенція в Радянському Союзі отримала можливість спиратися в своїх домаганнях на підтримку міжнародного правозахисного процесу. Об'єктивними передумовами виникнення українського правозахисного руху були тоталітарний характер радянської системи, стан України в складі СРСР, діяльність руху шістдесятників та попередніх рухів опору в республіці взагалі. У порівнянні зі своїми найближчими попередниками-шістдесятниками, правозахисний рух виявився набагато згуртованішим завдяки існуванню такої організаційної структури, як Українська Гельсінська група (далі – УГГ) [3, с.20].

Як правозахисна організація, група займалася питаннями допомоги людям, які постраждали від режиму. Тому в програмному документі групи «Наші завдання» 1978 р. було заявлено, що група виходить в своїй діяльності з позиції єдності загальнолюдських і національних прав українських громадян [5, с.103]. Ю. Литвин, відомий дисидент і правозахисник, підкреслюючи зв'язок УГГ із правозахисним рухом в світі, відзначив, що «питання національного самовизначення є найактуальнішими проблемами в житті українського суспільства» [4, с.103].

Діяльність УГГ – важливий етап у розвитку правозахисного руху 1970-1980-х рр. в Україні, вона була своєрідним відбитком, продовженням усіх попередніх етапів розвитку українського руху опору. Своє головне завдання – поширення інформації щодо порушення прав людини в Україні – група виконала, однак, не змогла досягти якого-небудь помітного політичного впливу серед інтелігенції, бо Гельсінський рух перебував постійно у стані активного самозахисту (правозахисникам важко було зосередитися на формуванні конструктивних програм) та основним адресатом і об'єктом його дії була влада. Цілеспрямованість методології правозахисної діяльності, яка мусила бути не тільки оборонною, а й наступальною в політичному, практично-матеріальному й стратегічному розумінні, на думку дослідниці І. Кривдіної, могло б допомогти рухові досягти більш вагомих результатів [3, с.20].

У своїй діяльності український Гельсінський рух тісно співпрацював з російським та правозахисними рухами інших республік Радянського Союзу. У порівнянні з російським, національний фактор займав важливе місце в ідеологічних засадах правозахисного руху України, що єднало його з литовським, грузинським та іншими рухами союзних республік.

Взагалі, на правозахисному етапі свого існування український Гельсінський рух виступав як активна сила, опозиційна тоталітарному режимові в Радянському Союзі, що зазнавала жорстоких утисків з його боку. Саме репресивна політика влади заважала рухові розвиватися та розробляти широкі конструктивні програми, саме вона була одним з головних підсумків діяльності правозахисників на теренах України в 1970 - 80-х роках. Завдяки активній діяльності учасників Гельсінського руху про стан справ з правами людини в Україні стало широко відомо в світі. І хоча багато правозахисних ініціатив не набули поширення через опір з боку владних структур, сам факт підняття зазначеної проблеми в ранг міжнародної, багатогранна діяльність у цьому напрямку дає змогу стверджувати, що українська інакомисляча інтелігенція перейшла в своєму опорі тоталітарній державі на якісно новий рівень. Подальша еволюція поглядів правозахисників підтвердилася виникненням політичного напрямку в Гельсінському русі [3, с.21].

Політичний характер українського Гельсінського руху витікав як із зовнішньо-, так і внутрішньо-політичної ситуації, нагальної потреби боротьби з тоталітарною системою, був обумовлений існуванням глибоких демократичних традицій в історії суспільно-політичної думки України другої половини ХХ ст. Відхід Радянського Союзу від політики конфронтації з Заходом, активний розвиток Європейського демократичного процесу, в якому проблема прав людини займала провідне місце, були суб'єктивними причинами переходу правозахисників до політичної діяльності. Причини виникнення політичного напрямку Гельсінського руху мали й об'єктивний характер, зумовлений кардинальними змінами в суспільно-політичному житті радянської держави наприкінці 1980-х років, загальним послабленням державної влади, розвитком національного вектора в СРСР (Кавказ, Прибалтика та інші регіони). Важливу роль відіграла й підтримка західними структурами на державному рівні політики реформ у Радянському Союзі в зазначений період. Існуюча на той час у країні ситуація вимагала від демократичних сил, у діяльності яких активну участь брали правозахисники, розв'язання багатьох суспільно-політичних питань, вирішити які було можливо лише за умов приходу до влади. Крім того, виникнення політичного напрямку в розвитку українського Гельсінського руху зумовлено й тим, що досягнення незалежності – споконвічний рух українства до пошуку та створення необхідних сприятливих умов для самовираження особи і нації [3, с.21-22].

Отже, в 1970-1980-х рр. в Україні як один із напрямів дисидентства активізується та поширюється правозахисний рух, відображенням якого стала діяльність Української

Гельсінської групи. Значення правозахисного руху полягало у виробленні системи цивільних цінностей (свобода особи, права людини, незалежність і активність), розмежуванні офіційного й приватного життя, формуванні передумов до становлення демократичного суспільства, появи такого феномена, як суспільна думка.

#### **Література:**

2. Бажан О. Дисидентство в УРСР: спроба дефініції / О. Бажан // Магістеріум. – 2001. – №8. – С. 27-31.
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987 ) / Б.Захаров. – Харків, 2003. – 157 с.
4. Кривдіна І.Б. Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976- початок 90-х років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 07.00.01 «Історія України» / Інна Борисівна Кривдіна; Одеський національний політехнічний ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2001. – 25 с.
5. Литвин Ю. Правозахисний рух в Україні: його засади та перспективи / Ю. Литвин // Сучасність. – 1979. – №10. – С.98-104.
6. Українська Гельсінкська Група. 1978-1982: Документи і матеріали / Упоряд., передм. Осипа Зінкевича. – Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1983. – 998 с.